

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

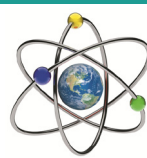
№10(1)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 178 sahifa,
2-oktyabr, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Woosyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (PhD)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Raxmonova Z. A. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers “Yangi O'zbekiston” and “Pravda Vostoka”, Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Rakhmonova Z.A. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oğlu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta'limi” jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta'limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Raqamli oliy ta'lim boshqaruvida kommunikativ kreativlikni rivojlantirishning tashkiliy pedagogik mexanizmi	10
Mamatova Xilola Muxiddinovna	
Ta'lim jarayonida sun'iy intellektdan foydalanishning ijobiy va salbiy jihatlari: tizimli tahlil va strategik yondashuvlar	14
Zamira Nishanova	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot va ijodiy faoliyat orqali o'zini namoyon etish ko'nikmalarini shakllantirish	17
Abdug'afforova Navbahoroy Botirjon qizi	
Raqamli sivilizatsiya davrida oliy ta'limda axborot-analitik kompetensiyani shakllantirishning nazariy-pedagogik asoslari	22
Oybek Davlatov	
Maktabgacha yoshdagi bolalarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda o'yin texnologiyalarining ahamiyati	27
Bekmuhammedova Muhlisa Abdusattarovna	
Jaloliddin Rumiy asarlarida komil inson va shaxsiy kamolot masalalari	33
Qodirova Madina Odiljon qizi	
Interfaol ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari	37
Ergasheva Shaxnoza Baxtiyor qizi	
Rhythmic Gymnastics: a Harmony of Art and Sport	42
Hurshida Murzoyeva	
Sport to'garaklari mashg'ulotlarining talaba-yoshlar jismoniy rivojlanishiga ta'siri	46
Jabborova Sevara Asroqul qizi	
Inklyuziv ta'lim sub'yektlari hamkorligini boshqarishning innovatsion pedagogik mexanizmlari	51
Kuranboyeva Ozoda Xakimovna	
Maktabdan tashqari ta'lim muhitining o'quvchilar ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ta'sir etuvchi pedagogik omillari	57
Mexriniso Nosirova	
Yangi O'zbekistonda maktabgacha va maktab ta'limi tizimi uchun zamonaviy pedagog kadrlar tayyorlashning rivojlanish istiqbollari	61
Sodiqova Yulduzxon Maxamat qizi	
Integrating Culture in Language Teaching and Developing Intercultural Tolerance: Pedagogical Approaches and Classroom Implications	65
Tairova Ruzakhon Umidbek qizi	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida darsga ijobiy munosabatlarni shakllantirish va rivojlantirish texnologiyalari	71
Tursunbayeva Yulduz	
Sun'iy intellekt asosidagi adaptiv ta'lim muhitining pedagogik-psixologik nazariy asoslari	75
Xakimov Utkirbek Ilhomjon o'g'li	
O'zbek xalq cholg'ulari orkestri ijrochiligi san'atining rivojlanish tarixi va uning pedagogik ta'limdagi o'rni ...	79
Miskinova Sabina Ziyadxon qizi	
Преодоление узбекско-русской лингвокультурной интерференции при текстоворждении студентов-филологов: методический аспект	85
Тахирова Маъсуда Абдужаббор кизи	
Инновационные методы преподавания русского языка в вузах Узбекистана: развитие коммуникативной и речевой компетенции учащихся	91
Шокаримова Камола Абдуллаевна	

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yumshoq ko'nikmalarni shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari....	98
<i>Yakubjonov Xasan Qahramonovich</i>	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ilmiy-ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyalari	103
<i>Umarov Xusniddin Egamboyevich</i>	
Sport maktabi o'quvchilarida yengil atletika intervalli mashg'ulotlari yordamida chidamlilikni oshirish	107
<i>Shuxrat Xudoyberdiyev Mamayusupovich, Abduqahhorov Nuriddin Xabibulloyevich</i>	
O'zbek va jahon adabiyoti matnlarini qiyosiy tahlil qilishda sun'iy intellekt va kompyuter lingvistikasining o'rni	112
<i>Sodikova Makhliyo</i>	
Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan harbiy tarbiya metodlari	117
<i>A'zamov Inom Salimjonovich</i>	
Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilar bilan ishlashda STEAM yondashuvidan foydalanish metodikasini takomillashtirish	121
<i>Abidjanova Vasila To'likinovna</i>	
Kommunikativ topshiriqlar asosida ingliz tilida gapirish ko'nikmasini rivojlantirishning metodik imkoniyatlari	129
<i>Prenova Gulsara Barlikbayevna</i>	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik nutqiy kompetentligini rivojlantirishning nazariy asoslari	134
<i>Meyliqulova Manzura Abdullayevna</i>	
Kasbiy ta'lim sifatini boshqarishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish	138
<i>Ne'matova Zarina Furqat qizi</i>	
Kimyoning asosiy tushuncha va qonunlarini aksiomatik asosda talqin qilishning ilmiy-pedagogik ahamiyati	141
<i>Kamolova Nargiza Ibragimovna</i>	
Моделирование процесса формирования патриотизма у курсантов на основе культурного наследия казахской и узбекской интеллигенции	147
<i>Малдыбаев Куандик Бекбауович</i>	
Bo'lajak tarjimonlarda mumtoz asarlardagi leksik-frazeologik birliklarni tarjima qilish kompetensiyasini shakllantirish ("Firdavs ul-iqbol" asari misolida)	152
<i>Borasulova Dilnoza Dilmurodjon qizi</i>	
WHY I+1 is Not the ZPD: Reassessing Input-Based and Sociocultural Accounts of EFL Development	155
<i>Sattarova Zulxumor Nodirbek kizi</i>	
Лингвометодическая компетенция учителя русского языка: генезис понятия и структура в современной педагогической науке	159
<i>Икрамова Мунира Маруфжановна</i>	
Kasbiy axloq va pedagogik madaniyat masalasini tadqiq etishda ilmiy tadqiqot metodlarining o'rni va vazifalari	163
<i>Kazakov Shavkat Norqobilovich</i>	
Kichik maktab yoshidagi bolalar nutq faoliyatida ijtimoiy muhitning psixologik roli	168
<i>Shadiyev Feruz Djaxonovich</i>	
Intellektida nuqsoni bo'lgan kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning so'z boyligini boyitishda o'yin texnologiyasidan foydalanish	173
<i>Xolmuxamedova Zilola Azimovna</i>	

O'ZBEK VA JAHON ADABIYOTI MATNLARINI QIYOSIY TAHLIL QILISHDA SUN'IY INTELLEKT VA KOMPYUTER LINGVISTIKASINING O'RNI

Sodikova Makhliyo

Toshkent Pedagogika Texnikumi ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va jahon adabiyoti matnlarini qiyosiy tahlil qilish jarayonida sun'iy intellekt va kompyuter lingvistikasi texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy imkoniyatlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda zamonaviy raqamli adabiyotshunoslik, korpus lingvistikasi, tabiiy tilni qayta ishlash, mashinaviy o'rganish va katta til modellari asosida badiiy matnlarni tahlil qilish metodlari yoritilgan. O'zbek va jahon adabiyoti namunalari doirasida leksik, morfologik, sintaktik, semantik va stilistik xususiyatlarni avtomatik aniqlash, mavzularni modellashtirish, semantik yaqinlikni belgilash, emotsional birliklarni tahlil qilish hamda mualliflik uslubini qiyosiy o'rganish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda o'zbek tilining agglutinativ xususiyatlari va badiiy matnlarning milliy-madaniy komponentlari sun'iy intellekt asosidagi tahlilda alohida e'tibor talab qilishi asoslangan. Natijalar sun'iy intellekt va kompyuter lingvistikasi katta hajmdagi adabiy matnlarni tizimli qayta ishlash, statistik va semantik qonuniyatlarni aniqlash hamda qiyosiy adabiyotshunoslik uchun yangi daliliy baza yaratishda muhim vosita bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, avtomatik tahlil natijalarini insoniy filologik interpretatsiya bilan uyg'unlashtirish zarurligi ta'kidlangan. Maqolada o'zbek adabiyoti uchun raqamli korpuslar, lingvistik annotatsiya resurslari va milliy til xususiyatlariga moslashtirilgan sun'iy intellekt modellarini rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, kompyuter lingvistikasi, qiyosiy adabiyotshunoslik, o'zbek adabiyoti, jahon adabiyoti, badiiy matn, tabiiy tilni qayta ishlash, korpus lingvistikasi, katta til modellari, semantik tahlil, stilometrik tahlil, raqamli adabiyotshunoslik.

Abstract: This article examines the theoretical and practical potential of artificial intelligence and computational linguistics technologies for the comparative analysis of Uzbek and world literary texts. The study discusses contemporary approaches to digital literary studies, corpus linguistics, natural language processing, machine learning, and large language models in the analysis of literary texts. Particular attention is given to the automated identification of lexical, morphological, syntactic, semantic, and stylistic features, topic modeling, semantic similarity detection, emotional and evaluative language analysis, and comparative investigation of individual authorial styles. The study also highlights the agglutinative nature of the Uzbek language and the national and cultural components of literary texts, which require the adaptation of artificial intelligence-based analytical tools to the linguistic and literary specificities of Uzbek. The findings indicate that artificial intelligence and computational linguistics can serve as effective tools for systematically processing large collections of literary texts, identifying statistical and semantic patterns, and establishing an additional evidence base for comparative literary studies. At the same time, the study emphasizes that automated analytical results should be integrated with human-centered philological interpretation in order to account for historical, cultural, aesthetic, and contextual dimensions of literary works. The article proposes further development of digital Uzbek literary corpora, linguistically annotated resources, and artificial intelligence models adapted to the structural and cultural characteristics of the Uzbek language and literature.

Key words: artificial intelligence, computational linguistics, comparative literary studies, Uzbek literature, world literature, literary text, natural language processing, corpus linguistics, large language models, semantic analysis, stylometric analysis, digital humanities.

Аннотация: В статье исследуются теоретические и практические возможности использования технологий искусственного интеллекта и компьютерной лингвистики в процессе сравнительного анализа текстов узбекской и мировой литературы. Рассматриваются современные методы цифрового литературоведения, корпусной лингвистики, обработки естественного языка, машинного обучения и больших языковых моделей для исследования художественных текстов. Анализируются возможности автоматического выявления лексических, морфологических, синтаксических, семантических и стилистических особенностей литературных произведений, тематического моделирования, определения семантической близости, анализа эмоционально-оценочной лексики и сравнительного изучения индивидуального авторского стиля. Особое внимание уделяется агглютинативной природе узбекского языка и национально-культурным компонентам художественного текста, которые требуют адаптации существующих инструментов искусственного интеллекта к специфике узбекского языка и литературы. Результаты исследования показывают, что технологии искусственного интеллекта и компьютерной лингвистики могут выступать эффективным инструментом системной обработки больших массивов литературных текстов, выявления статистических и семантических закономерностей и формирования новой доказательной базы для сравнительного литературоведения. Вместе с тем обосновывается необходимость сочетания автоматизированного анализа с филологической интерпретацией исследователя. В статье также представлены предложения по развитию цифровых корпусов узбекской литературы, лингвистических аннотированных ресурсов и моделей искусственного интеллекта, адаптированных к национальным и языковым особенностям узбекской литературы.

Ключевые слова: искусственный интеллект, компьютерная лингвистика, сравнительное литературоведение, узбекская литература, мировая литература, художественный текст, обработка естественного языка, корпусная лингвистика, большие языковые модели, семантический анализ, стилометрический анализ, цифровое литературоведение.

KIRISH

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi gumanitar fanlar, xususan, adabiyotshunoslik va tilshunoslik sohalarida tadqiqot olib borishning an'anaviy metodlarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt, tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing – NLP), mashinali o'rganish, matnlarni avtomatik qayta ishlash va korpus lingvistikasi kabi yo'nalishlarning rivojlanishi badiiy matnlarni katta hajmda, tizimli va ko'p parametrlil tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ilgari tadqiqotchining individual kuzatuv, matnni qo'lda o'qish va izohlashiga asoslangan ayrim tahlil jarayonlari bugungi kunda kompyuter texnologiyalari yordamida avtomatlashtirilishi, statistik jihatdan o'chanishi va turli matnlar korpusi asosida qiyosiy tekshirilishi mumkin. Shu jihatdan o'zbek va jahon adabiyoti namunalari o'rtasidagi umumiylik va farqlarni aniqlashda sun'iy intellekt hamda kompyuter lingvistikasidan foydalanish zamonaviy adabiyotshunoslikning istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbek adabiyoti ko'p asrlik tarixiy, madaniy va estetik taraqqiyot jarayonida shakllangan o'ziga xos badiiy tafakkur tizimiga ega. Unda milliy mentalitet, tarixiy xotira, ma'naviy qadriyatlar, inson va jamiyat munosabatlari, muhabbat, vatanparvarlik, axloqiy tanlov, ijtimoiy muhit kabi universal hamda milliy xususiyatga ega mavzular turli badiiy shakllarda ifodalangan. Jahon adabiyotida ham insoniyat uchun umumiy bo'lgan mazkur muammolar turli xalqlarning tarixiy, ijtimoiy va madaniy tajribasi asosida yoritilgan. Shuning uchun o'zbek va jahon adabiyoti matnlarini qiyosiy o'rganish nafaqat ikki yoki undan ortiq adabiy an'ananing o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash, balki turli madaniyatlarda shakllangan badiiy tafakkurning umumiy qonuniyatlarini ochib berish imkonini ham beradi.

An'anaviy qiyosiy adabiyotshunoslikda asarlar mazmuni, syujeti, obrazlar tizimi, kompozitsiyasi, badiiy tasvir vositalari, janr xususiyatlari va muallif uslubi kabi ko'plab mezonlar asosida tahlil qilinadi. Bunday yondashuv badiiy matnning estetik va semantik xususiyatlarini chuqur anglash uchun muhim bo'lsa-da, katta hajmdagi matnlarni bir vaqtning o'zida ko'plab parametrlar bo'yicha qiyoslashda muayyan cheklavlarga ega. Tadqiqotchi tomonidan matnni individual o'qish va talqin qilish subyektivlik elementlarini ham yuzaga keltirishi mumkin. Kompyuter lingvistikasi esa ushbu jarayonga miqdoriy va statistik tahlil imkoniyatlarini kiritib, matndagi so'zlarning chastotasi, leksik birliklarning takrorlanishi, semantik yaqinlik, sintaktik qurilmalar, kollokatsiyalar, mavzular va boshqa lingvistik ko'rsatkichlarni avtomatik yoki yarim avtomatik tarzda aniqlash imkonini beradi.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi esa mazkur imkoniyatlarni yanada kengaytirmoqda. Zamonaviy til modellari tabiiy tildagi katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash, matnlar o'rtasidagi semantik munosabatlarni aniqlash, mavzularni ajratish, matnlarni tasniflash, muayyan badiiy birliklarning kontekstual qo'llanishini aniqlash va turli matnlar o'rtasidagi ma'no jihatidan yaqinlikni tahlil qilishda qo'llanilishi mumkin. Biroq sun'iy intellektning adabiy tahlildagi vazifasi tadqiqotchining ilmiy talqinini to'liq almashtirishdan ko'ra, katta hajmdagi matnlarni qayta ishlash va tadqiqotchi e'tiborini muhim lingvistik hamda semantik birliklarga yo'naltirishdan iborat bo'lishi lozim. Shu sababli insonning interpretativ salohiyati bilan kompyuterning hisoblash va qayta ishlash imkoniyatlarini uyg'unlashtirish zamonaviy raqamli gumanitar tadqiqotlarning muhim tamoyillaridan biri hisoblanadi.

O'zbek adabiyoti matnlarini raqamli muhitda o'rganish masalasi ayniqsa dolzarbdir. Chunki o'zbek tilidagi badiiy matnlarni avtomatik qayta ishlash uchun zarur bo'lgan elektron korpuslar, lingvistik resurslar, morfologik va semantik vositalarni takomillashtirish hali ham davom etayotgan jarayondir. O'zbek tilining agglutinativ xususiyati, so'z shakllarining grammatik qo'shimchalar yordamida kengayishi, sinonimik va frazeologik birliklarning rang-barangligi, badiiy uslubning o'ziga xosligi kompyuter lingvistikasi oldiga alohida metodologik vazifalarni qo'yadi. Shu nuqtayi nazardan o'zbek adabiyoti materiallarini jahon adabiyoti namunalari bilan qiyoslash jarayonida nafaqat adabiy-estetik, balki lingvistik va texnologik omillarni ham hisobga olish zarur.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

O'zbek va jahon adabiyoti matnlarini qiyosiy tahlil qilish zamonaviy adabiyotshunoslik va filologiyaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Qiyosiy adabiyotshunoslik doirasida turli milliy adabiyot vakillarining asarlari mavzu, g'oya, syujet, obrazlar tizimi, kompozitsiya, badiiy tasvir vositalari va mualliflik uslubi kabi mezonlar asosida o'rganiladi. Bunday tadqiqotlar turli adabiy an'analarning o'zaro aloqadorligi, umumiy va o'ziga xos jihatlarini aniqlash imkonini beradi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi esa qiyosiy adabiy tahlilning metodologik imkoniyatlarini kengaytirib, katta hajmdagi matnlarni avtomatik qayta ishlash va statistik jihatdan o'rganishga sharoit yaratmoqda ^[1].

Adabiy matnlarni kompyuter yordamida o'rganish natijasida Computational Literary Studies, ya'ni hisoblash adabiyotshunosligi yo'nalishi shakllandi. Ushbu yo'nalishda adabiy matnlar statistik tahlil, mashinali o'rganish, tabiiy tilni qayta ishlash, stilometriya, mavzularni modellash, sentiment tahlili, mualliflikni aniqlash va semantik tahlil kabi metodlar asosida o'rganiladi. Mazkur yondashuvning asosiy afzalligi shundaki, tadqiqotchi katta hajmdagi matnlar korpusini nisbatan qisqa vaqt ichida qayta ishlab, undagi takrorlanuvchi lingvistik va semantik qonuniyatlarni aniqlashi mumkin ^[1].

Adabiy matnlarni miqdoriy o'rganishning muhim yo'nalishlaridan biri stilometriya hisoblanadi. Stilometriya matnning individual uslubiy xususiyatlarini statistik ko'rsatkichlar orqali aniqlashga xizmat qiladi. Bunda so'zlarning qo'llanish chastotasi, funksional so'zlar, gap uzunligi, leksik xilma-xillik va boshqa lingvistik parametrlar tahlil qilinadi. Holmes adabiy uslubni statistik jihatdan o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotida matnning individual uslubiy xususiyatlarini miqdoriy ko'rsatkichlar asosida aniqlash imkoniyatlarini ko'rsatib bergan ^[2].

Adabiy matnlarni kompyuter yordamida tahlil qilishda "distant reading" konsepsiyasi ham muhim nazariy-metodologik ahamiyatga ega. Mazkur yondashuv Franco Moretti tomonidan keng rivojlantirilgan bo'lib, katta hajmdagi adabiy materiallarni individual o'qishdan ko'ra, ularning umumiy statistik, tematik va strukturaviy xususiyatlarini aniqlashga e'tibor qaratadi. Distant reading, ayniqsa, ko'plab asarlar, turli davrlar yoki turli milliy adabiyotlarni qiyosiy o'rganishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi ^[3]. Shu bilan birga, mazkur metod an'anaviy close reading usulini to'liq almashtirmaydi, balki uni to'ldiruvchi analitik vosita sifatida qaralishi maqsadga muvofiq.

Kompyuter lingvistikasi rivojlanishi bilan badiiy matnlarni morfologik, sintaktik, leksik va semantik jihatdan avtomatik tahlil qilish imkoniyatlari ham kengaydi. Matnni morfologik belgilash, so'z turkumlarini aniqlash, lemma shakllarini ajratish, so'zlarning chastotasini hisoblash va sintaktik bog'lanishlarni aniqlash kabi jarayonlar zamonaviy NLP tizimlarining muhim vazifalaridan hisoblanadi. Bunday vositalar adabiy matnlarning lingvistik profilini yaratish va turli muallif yoki adabiy maktab vakillarining uslubiy xususiyatlarini qiyoslash imkonini beradi ^[4].

So'nggi yillarda sun'iy intellekt, xususan, katta til modellari (Large Language Models – LLM)ning rivojlaniishi adabiy matnlarni tahlil qilishning yangi bosqichini yuzaga keltirdi. Katta til modellari matnlarni umumlashtirish, semantik jihatdan qiyoslash, mavzularni aniqlash, personajlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish, metaforalarni aniqlash, stilistik xususiyatlarni tavsiflash va matnlar o'rtasidagi semantik yaqinlikni aniqlash kabi vazifalarda qo'llanilmoqda ^[5].

Mozaffari, Mehrangmarani va Khorramrouz tomonidan 2026-yilda amalga oshirilgan scoping review tadqiqotida adabiyotshunoslikda katta til modellaridan foydalanishga bag'ishlangan 48 ta ilmiy maqola tizimli ravishda tahlil qilingan. Tadqiqotchilar LLM texnologiyalarining adabiy tahlil, stilistik tadqiqot, personajlar munosabatlarini aniqlash, mualliflikni aniqlash, metafora va ritorik vositalarni o'rganish, matnlarni umumlashtirish hamda tarjima kabi yo'nalishlarda qo'llanayotganini ko'rsatganlar ^[5].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasi o'zbek va jahon adabiyoti matnlarini sun'iy intellekt hamda kompyuter lingvistikasi vositalari asosida qiyosiy tahlil qilishga yo'naltirildi. Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, leksik-statistik tahlil, semantik tahlil, stilometrik tahlil, korpus lingvistikasi hamda tabiiy tilni qayta ishlash usullaridan foydalanish nazarda tutildi. Ushbu metodlar badiiy matnlardagi tematik, leksik, semantik va stilistik xususiyatlarni aniqlash hamda o'zbek va jahon adabiyoti namunalari o'rtasidagi umumiy va farqli jihatlarini qiyoslash imkonini beradi.

Qiyosiy tahlil usulidan o'zbek va jahon adabiyotiga mansub badiiy matnlarning mavzu, leksik tarkib, semantik mazmun va badiiy-uslubiy xususiyatlarini o'zaro taqqoslashda foydalanildi. Bunda qiyoslash uchun tanlangan matnlarning hajmi, janri, yaratilgan davri hamda original yoki tarjima shaklida berilganligi kabi omillarni hisobga olish nazarda tutildi. Matnlarni qiyosiy tahlilga tayyorlash jarayonida ularni elektron shaklga keltirish, yagona texnik formatga o'tkazish va alohida korpus sifatida shakllantirish tamoyiliga asoslanildi.

Leksik-statistik tahlil yordamida matnlardagi jami so'z birliklari, takrorlanuvchi va noyob leksik birliklar, ko'p qo'llaniladigan so'zlar hamda funksional so'zlarning nisbati kabi ko'rsatkichlarni aniqlash nazarda tutildi. Ushbu ko'rsatkichlar orqali mualliflarning individual uslubi, matnlarning leksik zichligi va badiiy ifoda xususiyatlarini qiyosiy baholash imkoniyati yaratildi. Stilometrik tahlil esa so'zlarning qo'llanish chastotasi, gaplarning tuzilishi va leksik xilma-xillik kabi belgilar asosida matnlarning uslubiy xususiyatlarini aniqlashga yo'naltirildi.

Semantik tahlilda sun'iy intellekt va kompyuter lingvistikasi vositalaridan foydalanib, shaklan turlicha, biroq mazmunan yaqin bo'lgan birliklarning kontekstual munosabatlarini aniqlash ko'zda tutildi. Shuningdek, topic modeling texnologiyalari yordamida matnlardagi asosiy mavzularni ajratish va ularni semantik jihatdan guruhlash asosida o'zbek hamda jahon adabiyotidagi universal va milliy-madaniy mavzularning o'zaro nisbatini qiyoslash nazarda tutildi.

O'zbek tilining agglutinatativ xususiyati hisobga olinib, matnlarni kompyuter yordamida tahlil qilishda so'zlarning faqat yuzaki shakllariga emas, balki lemma va morfologik xususiyatlariga ham e'tibor qaratildi. Tadqiqotda sun'iy intellekt vositalaridan olingan natijalarni mustaqil yakuniy xulosa sifatida emas, balki filologik tahlilni to'ldiruvchi ma'lumot sifatida talqin qilish tamoyiliga amal qilindi. Shu asosda avtomatlashtirilgan tahlil natijalarini an'anaviy filologik interpretatsiya bilan uyg'unlashtirish orqali o'zbek va jahon adabiyoti matnlarining umumiy hamda o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash ko'zda tutildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbek va jahon adabiyoti matnlarini sun'iy intellekt va kompyuter lingvistikasi asosida qiyosiy tahlil qilish jarayonida badiiy matnning bir nechta o'zaro bog'liq qatlamlarini hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Bular, avvalo, tematik mazmun, leksik tarkib, semantik yaqinlik, obrazlar tizimi, emotsional-ekspressiv birliklar va stilistik xususiyatlardan iborat. Mazkur parametrlarning birgalikda tahlil qilinishi badiiy asarlarning faqat mazmuniy o'xshashligini emas, balki ularning til va badiiy ifoda vositalaridagi umumiy hamda farqli jihatlarni ham aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasining dastlabki bosqichida qiyosiy tahlil uchun o'zbek va jahon adabiyotiga mansub badiiy matnlarni elektron shaklga keltirish, ularni yagona texnik formatga o'tkazish va korpus sifatida shakllantirish nazarda tutiladi. Bunda matnlarning hajmi, janri, yaratilgan davri va tarjima orqali yoki original tilda berilganligi kabi omillar nazorat qilinishi kerak. Chunki turli hajmdagi yoki turli janrdagi matnlarni bevosita qiyoslash statistik natijalarning noto'g'ri talqin qilinishiga olib kelishi mumkin.

Tahlilning birinchi yo'nalishi leksik-statistik ko'rsatkichlarni aniqlash bilan bog'liq. Kompyuter lingvistikasi vositalari yordamida matndagi jami so'z birliklari, takrorlangan birliklar, noyob leksik birliklar, eng ko'p qo'llangan so'zlar va funksional so'zlarning nisbati aniqlanishi mumkin. Ushbu ko'rsatkichlar muallifning individual uslubini, matnning leksik zichligini va badiiy ifodaning o'ziga xosligini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Sun'iy intellekt va topic modeling texnologiyalari yordamida matnlarda asosiy mavzularni avtomatik ajratish mumkin. Bunda bir-biri bilan semantik jihatdan bog'liq so'zlar guruhlariga ajratilib, muayyan mavzular shakllantiriladi. O'zbek va jahon adabiyoti matnlarini qiyoslashda ushbu usul orqali universal mavzular bilan milliy-madaniy mavzularning nisbatini aniqlash mumkin (1-jadval).

1-jadval: Badiiy matnlarda tematik yo'nalishlarning namunaviy taqsimoti

Tematik yo'nalish	O'zbek adabiyoti	Jahon adabiyoti	Qiyosiy kuzatuv
Inson va jamiyat	24%	22%	Yuqori darajadagi umumiylik
Muhabbat va munosabatlar	19%	21%	Tematik yaqinlik mavjud
Oila va ma'naviyat	18%	14%	O'zbek matnlarida faolroq
Vatan va milliy o'zlik	16%	10%	Milliy-madaniy komponent kuchli
Ijtimoiy muammolar	13%	18%	Har ikki korpusda mavjud
Shaxsiy-psixologik kechinmalar	10%	15%	Jahon matnlarida nisbatan faol

Mazkur namunaviy taqsimotdan ko'rinadiki, o'zbek va jahon adabiyoti o'rtasida umumiy insoniy mavzular sezilarli darajada mavjud bo'lishi mumkin. Ayniqsa, inson va jamiyat, muhabbat, oila va shaxsiy kechinmalar kabi mavzular turli milliy adabiyotlarda turlicha badiiy vositalar yordamida ifodalansa-da, ularning semantik yadrosi bir-biriga yaqin bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, vatan, milliy o'zlik, an'ana va ma'naviy qadriyatlar bilan bog'liq birliklarning faol qo'llanishi o'zbek adabiy matnlarining milliy-madaniy xususiyatlarini ochib berishda muhim ko'rsatkich bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqotning ikkinchi muhim yo'nalishi matnlarning semantik yaqinligini aniqlashdan iborat. Zamonaviy sun'iy intellekt modellarida so'z va gaplarning faqat lug'aviy shakli emas, balki kontekstual ma'nosi ham hisobga olinishi mumkin. Bu esa sinonim yoki turli shaklda ifodalangan, ammo mazmunan yaqin bo'lgan birliklarni bir guruhda ko'rib chiqish imkonini beradi.

Masalan, o'zbek matnidagi "yurt", "el", "Vatan", "ona zamin" birliklari hamda jahon adabiyotidagi "home-land", "country", "native land" kabi birliklar shaklan farqli bo'lsa-da, muayyan kontekstlarda umumiy semantik maydonni tashkil qilishi mumkin. Oddiy kalit so'zlarni qidirish usuli bunday semantik yaqinlikni har doim ham aniqlay olmaydi. Semantik embedding va katta til modellari esa kontekstual yaqinlikni aniqlashda qo'shimcha imkoniyat yaratadi.

O'zbek badiiy matnlarining muhim jihatlaridan biri agglutinativ til xususiyatlari bilan bog'liq. Bitta leksemaning turli grammatik shakllari yuzlab yoki minglab tokenlar ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin. Shuning uchun kompyuter tahlilida faqat yuzaki so'z shakllarini emas, balki lemma va morfologik xususiyatlarni hisobga olish natijalarning aniqligini oshiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbek va jahon adabiyoti matnlarini qiyosiy tahlil qilishda sun'iy intellekt va kompyuter lingvistikasidan foydalanish zamonaviy adabiyotshunoslikning metodologik imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiruvchi yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida olib borilgan nazariy va metodologik tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar, tabiiy tilni qayta ishlash, mashinaviy o'rganish, matnlarni avtomatik qayta ishlash, korpus lingvistikasi va katta til modellari adabiy asarlarni faqat an'anaviy filologik yondashuvlar asosida emas, balki katta hajmdagi matnlar korpusi doirasida tizimli va ko'p parametrlil o'rganish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Isaeva, G. A., & Bakhtiyarova, M. F. (2026). A Survey of Computational Models in Contemporary Literary Studies and Their Limits.
2. Holmes, D. I. (1985). The Analysis of Literary Style—A Review. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A*, 148(4), 328–341.
3. Moretti, F. (2013). *Distant Reading*. Verso. Distant Reading haqida ma'lumot.
4. Gorman, R. (2024). Morphosyntactic Annotation for Literary Style Analysis. *Information*, 15(4), 211.
5. Mozaffari, N., Mehrangmarani, B., & Khorramrouz, A. (2026). Applications, Performance, and Research Gaps of Large Language Models in Literary Studies: A Scoping Review. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2026, 8695447.
6. Computational literary studies bo'yicha zamonaviy tadqiqot va metodlar sharhi.
7. Bizzoni, Y., et al. (2023). Adabiy matnlarda sentiment va stilometrik xususiyatlarni tahlil qilishga bag'ishlangan tadqiqot.
8. Can automatic reading be close? *Digital Scholarship in the Humanities*.
9. O'zbek tili korpus lingvistikasi va NLP resurslariga oid zamonaviy tadqiqot.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №10(1)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.